

OBRAĆENJE I POMIRENJE

Nikola Mate Roščić

Kad je riječ o sakramentu obraćenja i pomirenja, mislim da nam je svima uočljiva određena kriza u kojoj se ovaj sakrament danas nalazi. O tome svjedoči brojna teološka literatura koja se dotiče teoretskih aspekata te krize; još više o tome govori pastoralna praksa, posebice ovog razdoblja. Tako teolog Franz Nikolasch piše da »među najmučnije današnje probleme crkvenog života spadaju pitanja sakramenta pokore i njegovog konkretnog ostvarenja«. ¹ Teolog Franz J. Heggen ističe da je »ispovjedna praksa na koju smo bili vični došla u slijepu ulicu i prisiljava nas da dublje razmišljamo...« ² U istom smislu o teoretskoj i praktičnoj krizi ovog sakramenta piše i P. Alfredo Marranzini. ³ Konačno i biskupi naše metropolije u svojoj »Uskrsnoj poruci 1976.« jasno ističu: »Mi želimo dotaknuti samo neke goruće suvremene probleme i poteškoće o sakramentu pokore, kako se ti problemi i te poteškoće odrazuju u našim biskupijama...« ⁴ A da te poteškoće uistinu i u nas postoje, svima je postalo razvidno nakon zagrebačkog teološko-pastoralnog tjedna 1976. i posebice nakon spornih članaka u *Kani* koji su doživjeli i službeni prijekor od Kongregacije za nauk vjere. ⁵

Nalazimo se u razdoblju krize, i čini mi se prikladnim usvojiti mišljenje citiranog teologa Nikolascha koji tvrdi da je II. vatikanski sabor dao poticaja za sadašnje rasprave i traženja i da će jamačno to razdoblje trajati dok se malo pomalo ne pronađu suglasna rješenja, oslobođena od emocija i našim vremenom uvjetovanih predodžbi. ⁶ Uostalom, nije ovo prvi put u povijesti da Crkva proživljava teoretske i praktične napetosti i poteškoće u vezi s ovim sakramentom. No ipak se čini da je istinita i tvrdnja koju izriče J. Visser kad piše: »Suvremena odvratnost mnogih vjernika prema osobnoj ispovijedi dobrim je dijelom prozročena od samih svećenika: ili stoga što su pristup ispovijedi preveć otežali, ili što su smjelim teološkim teorijama nagovarali vjernike da joj ne pristupaju, ili stoga što su predugo zadržali stari način vršenja

¹ Franz Nikolasch, *Die Feier der Busse. Theologie und Liturgie*, Würzburg, 1974, str. 7.

² Franz J. Heggen, *Celebrazione penitenziale comunitaria e confessione privata*, Brescia, 1970, str. 29.

³ Alfredo Marranzini, *Linee dogmatiche permanenti e variazioni nella prassi penitenziale*, u zbornom djelu *Il sacramento della riconciliazione*, Roma, 1974, str. 22—76.

⁴ *Sakrament pokore* — Uskrsna poruka biskupa metropolije splitske, Split, 1976, str. 3.

⁵ Usp. *Grijeħ i oslobođenje* — Zbornik radova teološko-pastoralnog tjedna za svećenike 1976, Zagreb, 1976, gdje su doneseni svi referati održani na glavnu temu tjedna. Sporni razgovor u reviji *Kana*, br. 3/1976, str. 16—18, i dopis Kongregacije za nauk vjere iz Rima od 6. prosinca 1976, br. 120/76, gdje se daju teološke kvalifikacije s obzirom na tri izjave sadržane u citiranom broju *Kane*.

⁶ F. Nikolasch, nav. dj., str. 7.

ovog sakramenta koji više ne odgovara onome što kršćani danas očekuju od mudrog i razboritog ispovjednika.«⁷

To ipak ne mogu biti jedini razlozi za krizu ispovijedi. Meni se osobno čini da je poglaviti razlog suvremenoj krizi ne toliko u shvaćanju i vršenju sakramenta pokore, koliko u novijim shvaćanjima, odnosno neshvaćanjima i odbijanjima svijesti o samom grijehu i njegovoj moći. Zato bih naveo dva glavna pogleda na grijeh, koji danas uvelike dominiraju javnim mijenjem. Prije svega to je *materijalističko shvaćanje* čovjeka i njegove povijesti, po kojemu grijeh nije uzrok zla, nego posljedica zla. Naime, ono što dobrim dijelom nazivamo grijehom tumači se tek kao posljedica društvenih, klasnih, gospodarskih prilika kojima su pojedinac ili skupina ljudi uvjetovani. Umjesto grijeha postoji tek nepravda protiv koje se treba boriti. Govor o grijehu i osobnoj odgovornosti postaje u toj perspektivi oblik otuđenja. (Usp. članak na ovu temu u *Svescima*, br. 31/1978!)

Drugi pogled koji nijeće stvarnost grijeha vezan je, čini mi se, uz Freudovu psihoanalizu. Ono što nazivamo grijehom tek je u toj perspektivi bolest, psihička uvjetovanost, od koje se treba liječiti psihoanalitičkim razbijanjem podsvijesnih tabu-naslaga. Štoviše, govor o grijehu je štetan, jer je oblik nadsvijesti koja uzrokuje oboljenje podsvijesti, dovodi do neželjenih trauma. Stoga treba odbaciti pretpostavku grijeha, osloboditi se kompleksa grešnosti, a dosljedno tome treba odbaciti i sve ono što je vezano uz vjersko shvaćanje grijeha.

Koliko su ta dva poglavita svjetonazora razorila svijest o grijehu, i koliki je njihov domet u svijesti mnogih ljudi nije teško utvrditi svakome tko se imalo bavi ispovjednom praksom. Dakako, ima i drugih razloga koji su utjecali na opadanje svijesti o grijehu i time na potrebu sakramentalnog pomirenja. Spomenimo tek nesporazume oko objektivnog i subjektivnog morala, nesporazume oko razlike između smrtnih i teških i lakih grijeha, nesporazume oko mjesta i načina zadobivanja oprostjenja u sakramentu pokore i izvan njega, nesporazume oko *Novog reda pokore*... Imajući sve to pred očima, neće nam biti teško razumijeti krizu sakramenta pokore.⁸

Ali, naglasimo to još jednom, bez svijesti o grijehu nema i ne može biti jasne svijesti o potrebi obraćenja i pomirenja, jer događaj sakramentalnog pomirenja nije tek pobožna vježba i obred, to je događaj aktivnog suprotstavljanja i borbe protiv grijeha, u kojem se nastavlja Kristova otkupiteljska uloga da spasi i izbavi čovjeka od ropstva i zatočeništva grijehu.

⁷ Usp. A. Marranzini, nav. dj. str. 9.

⁸ Ovdje ne može biti više govora o grijehu u svim njegovim dimenzijama pa stoga upućujem na poglavitu literaturu koja dotiče sve ove aspekte grijeha: Marijan Valković, *Grijeh danas*, u navedenom Zborniku teološko-pastoralnog tjedna 1976, str. 5—22; Leo Scheffczyk, *Sünde, u Handbuch theologischer Grundbegriffe*, sv. II, München, 1963, str. 597—606; Paul Anciaux, *Das Sakrament der Busse*, Mainz 1961, str. 11—45; Herbert Vorgrimler, *Der Kampf des Christen mit der Sünde*, sv. V, str. 349—383; Jose Ramos-Regidor, *Il sacramento della penitenza*, Torino, 1973, str. 77—101; Piet Schoonenberg, *La potenza del peccato*, Brescia 1971; Isti, *Dal peccato alla redenzione*, Roma—Brescia, 1970.

Poziv na obračun kod Isusa Krista

»Temeljni, iako ne posljednji zahtjev Kristov za one koji žele sudjelovati u kraljevstvu Božjem glasi: 'Obratite se!' (Mk 1,15)«. ⁹ Taj poziv na obraćenje najuže je povezan s vjerovanjem, to je preduvjet vjeri u nadošlo Kraljevstvo Božje, i time preduvjet prihvaćanju spasenja po Kristu Isusu. Tim istim zahtjevom počinje i Petar svoju propovjed na Duhove: »Obratite se! I neka se svaki od vas krsti u ime Isusa Krista« (Dj 2,38). Isusov poziv na obraćenje nadovezuje se na toliko puta ponovljeni *proročki poziv* koji je odzvanjao kroz različite etape Starog zavjeta. Prorok Joel poziva na pokoru i obraćenje: »Vratite se k meni svim srcem svojim posteć, plačuć i kukajuć. Razderite srca, a ne halje svoje! Vratite se Jahvi, Bogu svome, jer on je nježnost sama i milosrđe, spor na ljutnju, a bogat dobrotom, on se nad zlom ražali« (Joel 2,12-13). Blagoslovnou učinkovitost obraćenja naviješta i Ezekijel: »Ako se bezbožnik odvrati od svih grijeha svojih što ih počinio, i bude čuvao sve moje naredbe i vršio zakon i pravdu, živjet će i neće umrijeti...« (Ez 18,21). U čemu se sastoji to obraćenje ocrta prorok Izaija kad opisuje koji i kakav je post po volji Jahvi Gospodinu (Iz 58,6s). Obraćenje znači povratak prvoj vjeri, prvoj ljubavi, povratak Gospodinu koji je za svoj narod učinio tako velika i čudesna djela. Strašan je grijeh kad pojedinac ili narod to zaboravi, kad se toga ne sijeća, kad ne ustraje u toj vjeri. Tada Gospodin po prorocma poziva na obraćenje, katkada riječima obećanja i blagoslova, katkada prijetnjom kazne i odbacivanja. Taj poziv na obraćenje imao je i svoju obredno-institucionaliziranu formu u raznim prosidbenim, pokajničkim, postovnim i žrtvenim obredima, a sve u cilju očuvanja i povratka izvornoj vjeri u jednoga Boga. Poziv na obraćenje i njegovo ostvarenje uključivalo je i ispunjenje obećanja, bilo je usmjereno prema budućim događajima, a isto tako je vezano uz ostvarenje narodnog političkog i gospodarskog života. ¹⁰

Posljednji veliki prorok St. zavjeta Ivan Krstitelj ujedno je i najveći propovjednik obraćenja i pokore. S obala Jordana odzvanja njegov poziv sunarodnjacima: »Obratite se, jer je blizu kraljevstvo nebesko!« (Mt 3,2). To obraćenje potrebno je svima, jer nije dosta biti potomak Abrahamov da se izbjegne sjekiri koja je već položena na korijen stablima (Mt 3,9-10) Obraćenje je potrebno svima, a ono se očituje u ispovijedanju i kajanju za grijehe pred Bogom, te u novom, pravednijem odnosu prema čovjeku (Lk 3,7s; Mk 1,4-5). To obraćenje stoji u izravnoj vezi s »kraljevstvom Božjim«, s Mesijom koji je već nazočan. ¹¹

Isusov poziv na obraćenje vremenski i sadržajno se nadovezuje na Ivanovo propovijedanje, ali ga i bitno nadvisuje, jer se u njemu — Isusu — »ispunilo vrijeme«, jer je *basileia tou Theou* već nastupila, jer se u njegovoj osobi — *eis to onoma Iesou* — sasvim konkretizirala Božja na-

⁹ Rudolf Schnackenburg, *Die sittliche Botschaft des Neuen Testamentes*, München, 1962, str. 12.

¹⁰ Usp.: F. Nikolascch, nav. dj., str. 13—15; P. Hoffmann, *Umkehr, u HThGB II*, str. 719—724; R. Schulte, *Die Umkehr (Metanoia) als Anfang und Form christlichen Lebens*, u *Mysterium salutis V*, str. 117—129.

¹¹ Usp.: R. Schulte, nav. mj., str. 129—130; F. Nikolasch, nav. dj., str. 15-16.

misao, ostvarilo njegovo obećanje, nastupilo Božje kraljevstvo. Isus poziva sve ljude na obraćenje, jer su svi grešnici. On poziva na odluku *za* ili *protiv* njega, i ta odluka je neodgodiva. Taj poziv na obraćenje, na promjenu mišljenja, života, djelovanja u propovijedanju Isusa Krista ima svoju posebnu novost u tome što se u prvi plan stavlja milosrdna ljubav Božja koja neumorno zove svakog čovjeka da postane dijete Božje, sin Božji. To se osobito ističe u Isusovim prisposodobama u kojima se zorno predočuje dobrotu, ljubav i milosrđe Oca prema grešnicima, zalutalima i slabima. Božji sud i kazna dohvatit će one koji misle da su pravedni, da ne trebaju obraćenja, koji se oholom samouvjerenošću razmeću svojim djelima kao da im spasenje mora biti plaća za njihova djela. Takvima Isus dovikuje svoj oštri »*jao vama...*«, jer nisu spoznali vrijeme spasenja, jer nisu činili pokoru, jer nisu ponizno tražili Božje milosrđe, jer nisu upoznali onoga koji je poslan od Oca, jer nisu spoznali čas spasonosnog pohoda...¹²

Isusov radikalni poziv na obraćenje temeljni je i neizostavni dio njegovog propovijedanja, jer se bez radikalne *metanoie* ne može pristupiti i prihvatiti *Kraljevstvo Božje*, niti se može biti sposoban za prihvaćanje Kristova životnog programa koji je on proglasio i zacrtao za sve ljude. Taj radikalni obraćenski poziv znači cjelovitu promjenu mišljenja i djelovanja, to je poziv na novi način života koji se ostvaruje vjerom u onoga koji je od Boga poslan, koji je kao takav čudesnim svojim djelima potvrđen, u kojemu je osobno prisutno među ljudima *Kraljevstvo Božje*. Taj poziv želi obuhvatiti sve ljude, proglašen je za svakog čovjeka, treba doseći svako biće. I svaki čovjek treba postati Kristov učenik, sljedbenik, ostvarujući u svom vlastitom tijelu program života koji nam je jednom zauvijek odživiljen u osobi Isusa iz Nazareta. Prihvaćanje obraćenja i vjere u Isusa Krista, u njegov križ i uskrsnuće, postaju temelj za primanje sakramentalnog krštenja vodom i Duhom, a sakramentalni događaj preporoda osposobljava istom čovjeka za onaj trajni napor i htijenje da neprestano hoda u svjetlu, da se otima vlasti i moći grijeha i zla, da bude sudionik u trajnom događaju *metanoie* u svom životu odbacujući djela tame, posvećujući svoj život, razvijajući u sebi darove Duha, tražeći uvijek ono što je nebesko, Božje, pažljivo bdijući nad mogućnošću prevare Zloga, uvijek spreman na dočikanje Gospodara...¹³

Isusov radikalni zov na obraćenje u svom temeljnom obliku iziskuje vjeru i za pojedinca se događajno ostvaruje u krštenju. Tako krštenje stoji u izravnoj vezi s obraćanjem, ono je vidljivi i prepoznatljivi znak čovjekove temeljne opcije, temeljnog opredjeljenja za Isusa Krista i za

¹² Usp.: F. Nikolasch, str. 16—19; R. Schnackenburg, str. 11—18; R. Schulte, nav. mj., str. 131—135.

¹³ Obraćanje treba shvatiti *dinamički*, a ne *statički*, to je proces koji se stalno događa i treba događati, a ne čin koji bi se jednom zauvijek dogodio. U tom smislu vrlo dobro je razrađen trostruki aspekt Isusova poziva u R. Schnackenburga koji govori o *zahtjevnosti obraćanja, zahtjevnosti vjere i zahtjevnosti i pozivu na sljedbu*: usp.: nav. dj., str. 11—35; H. Schuster, *Umkehr und Busse im Leben der Kirche, u Handbuch der Pastoraltheologie*, sv. IV, str. 95—115, posebno str. 110, gdje je riječ o »*temeljnem opredjeljenju*« i trajnom ostvarivanju tog opredjeljenja.

Kraljevstvo Božje. U tom činu učinkovito se događa obraćenje i pomirenje, ulazi se u sferu kristovskog i božanskog života, neraskidivo se ulazi u ozračje Kraljevstva Božjega među ljudima. Stoga se može reći da je krštenje temeljno ostvarenje *metanoie*, da je radikalno obraćenje.¹⁴

Ali, kažimo to odmah, *metanoia* nije obredni događaj nego egzistencijalni proces, pa se kao takva treba događati trajno. To znači da se krsnim događajem ne završava i ne iscrpljuje Isusov zahtjev za obraćenjem, jer taj isti zahtjev uključuje poziv da se »postane savršen« i trajno »slijedi Isusa«. Tako se već mogu nazrijeti okviri u koje treba smjestiti trajni oblik *metanoie*, odnosno »drugo, mukotrпно krštenje«. U tom se smislu mogu nazrijeti temelji onog milosnog zahvata koji će stajati u službi obraćenja već bitno obraćenih, posvećenja već bitno posvećenih, pomirenja već pomirenih, dakle temelji onog zasebnog sakramentalnog događaja koji je različit od krsnog preporoda, ali je još uvijek u okviru ostvarenja obraćenja. S polazišta biblijske teologije sakramenata svakako treba istaknuti i naglasiti tu uzajamnost i paralelnost krštenja i pokore, uočavajući njihove zasebnosti i specifičnosti. Možda neće biti presmiono reći da između krštenja i pokore postoji onaj odnos koji možemo uočiti između istočnog grijeha i požude, naime između esencijalne i egzistencijalne grešnosti, između temeljne stvarnosti »biti grešan« i aktualnog »griješiti«. Tako bi se moglo reći da krštenje smjera brisanju istočnog grijeha, svrstava čovjeka među svete, spašene i okupljene, ali ostaje zadaća na svakom pojedincu da se bori protiv aktualnog grijeha, da sveto živi svoju kršćansku egzistenciju, da se trajno preporuča, posvećuje.

Događaj obraćenja i pomirenja u Isusu Kristu

Bog se opire grijehu, i kroz cijelu povijest spasenja od prve stranice Biblije pa do zadnjeg slova Apokalipse može se slijediti ta svojevrsna napetost i borba između dobra i zla, svjetla i tame, milosrdnog Boga i grešnog čovjeka. To je dijalektika, isprepletenost i dinamika *povijesti spasenja*, dijalektika vjernosti i nevjernosti, dijalektika obećanja i ispunjenja, vjere i nevjere, milosrdne ljubavi i grešničke okorjelosti. Na mnogo načina i u bezbroj navrata Bog je pozivao svoj narod na obraćenje, nudio mu milosrdno praštanje, brisao i zaboravljao njegove grijeha i prijestupe. Na Božjoj strani uvijek je ostala inicijativa milosrdne ljubavi, praštanja i spasenja, a na čovjekovoj strani inicijativa grešnog čina, zaborava, odmetnuća. No, nikad čovjekova grešnost nije nadvladala Božju dobrotu, jer Bog trajno ljubi čovjeka, trajno mu nudi mogućnost opravdanja, trajno ga potiče na kajanje i obraćenje, trajno mu pruža izlaz iz začaranog krug grešnosti, bezbožnosti, odmetništva.¹⁵

●

¹⁴ Usp.: R. Schulte, nav. mj., str. 117—218; J. Betz, *Taufe*, u *HThGB* II, str. 614—630.

¹⁵ Usp.: H. Vorgrimler, nav. mj., str. 349—461; Franz Böckle, *Das Problem der Süde*, u *Handbuch der Pastoraltheologie*, sv. IV, str. 115—127; A. G. Martimort, *I segni della Nuova Alleanza*, Roma, 1966, str. 387 slj.; N. M. Rošić, *Sakramenti krštenja, potvrde, pokore*, Zagreb, 1974 (ciklostilom), str. 41—55.

Vrhunski domet Božjeg čovjekoljublja i milosrđa povijesno se dogodio u Isusu Kristu. On je definitivno pobijedio grijeh i smrt, otkupio i izbavio čovjeka od vlasti grijeha i vlasti smrti, i to tako da je na sebe preuzeo proklestvo grijeha i pobjedonosno ga nadvladao. Isus je postao pomirenje između grešnog čovjeka i milosrdnog Boga, u njegovoj muci i smrti »ispovijeđen je grijeh svijeta«, u njegovom uskrsnuću pobjedonosno se očitovale Božje milosrđe i praštanje. S tim činom, vazmenim događajem, otpočeo je u srcu svijeta i povijesti spasonosni proces učinkovitog nadvladavanja grijeha i ostvarivanje novog milosnog života. U Muci, Smrti i Uskrsnuću Isusa Krista dogodilo se nenadmašivo povijesno pomirenje, zbila se *jednom zauvijek* povijesna, učinkovita, jedincata *ispovijed svijeta* pred Bogom Ocem. Na križu, kroz otkupnu Smrt Isusa Krista, grijeh svijeta i moć grijeha suočeni su s Božjom otkupnom ljubavi i milosrđem. Tu je definitivno ispovijeđen, osuđen, zadovoljen, oprošten i pobijeden grijeh svijeta. I to je jedina, jedincata stvarna i dogođena, zbiljska ispovijed, pomirenje. Tu je jednom zauvijek žrtvovan neokaljani jaganjac, tu je prolivena krv, tu je do smrti ozbiljno plaćena iskupnina za grijeh. To je bila, kako piše Ivan apostol »žrtva pomirnice za naše grijeh; ne samo za naše nego za grijeh svega svijeta« (1 Iv 2,2).¹⁶ U tom smislu piše i Toma Akvinski: »Nijedan grijeh ne može biti oprošten osim snagom Muke Kristove; stoga i apostol veli da bez proljevanja krvi nema oprostjenja (Hebr 9,22). Dosljedno tome svekoliko naprezanje čovjekove volje da pokorom zadobije oprostjenje grijeha ne bi koristilo kad bi nedostajala vjera u Muku Kristovu i kad ne bi bilo spremnosti za dioništvo u toj Muci, bilo primanjem krštenja, bilo podvrgnućem ključarskoj vlasti Crkve.«¹⁷

Ono što se jednom zauvijek dogodilo obnavlja se, posadašnjuje, uprisutnjuje u svetim znakovima, crkvenim sakramentima, koji izviru iz vazmenog događaja i u svom ostvarenju uvijek u sebi nose pečat tog jedincatog pobjedonosnog spasenjskog čina.¹⁸

Sve dosad rečeno, spada u nesporna i zajednička mjesta na kojima se teolozi i bibličari slažu, štoviše, sve to predstavlja i zajedničko naučavanje svih kršćanskih teologa. No, s ovim što je u sažetku rečeno, približili smo se stvarnom teološkom *statusu quaestionis* s obzirom na mjesto i ulogu sakramenta pomirenja u Crkvi.

Događaj Muke, Smrti i Uskrsnuća u svojem ostvarenju je jedan i jedincat čin, ali se on na različite načine prenosi na ljude kroz djelovanje Crkve. Iz istog vazmenog događaja potekli su svi sakramenti, koji svaki na svoj način, pod svojim specifičnim vidikom učinkovito posadašnjuju istu i jedincatu vazmenu milost spasenja, pomirenja, posvećenja. Bez te temeljne istine nije moguće razlučiti specifičnost sedmerostrukog sakramentalnog događanja. To je bio razlog osiromašenja sakramentologije kroz protestantsku kritiku, koja je odbacila sve sakramente osim krštenja i euharistije. Ali na drugoj strani javlja se i drugi oblik tog osiromašenja o kojem piše Karl Rahner, koji kaže da je siromaštvo naše

¹⁶ Usp.: N. M. Roščić, nav. mj., str. 41—42.

¹⁷ *Summa theologica*, III, q 69, a 1, ad 2.

¹⁸ F. X. Durrwell, *Gelebtes Pascha*, Frankfurt, 1965, str. 59—70.

priručničke teologije sakramenata u tome što ona na isti način pristupa svim sakramentima, bilo kad dokazuje njihovo postojanje, bilo kad razlaže njihovu narav.¹⁹

Navodim te riječi, jer mi se čini da se baš to dogodilo kod obrade sakramenta pomirenja, pokore. Tražila se podloga u izričitim riječima Isusa Krista s obzirom na ustanovu ovog zasebnog sakramenta, za njegovu narav, pa čak i za obredni oblik. Pri tom se ispustilo iz vida ono cjelovito svetopisamsko i Kristovo reagiranje na grijeh, odnosno proglašenje pomirenja, milosrđa, pa se u sakramentu pokore htjela vidjeti *samo* ili *uglavnom* crkvena ustanova, koja kao da ne bi imala podloge u Evanđelju. Taj problem javio se već u vrijeme Reformacije, na što je reagirao Tridentski sabor proglašavajući nauku da je Isus Krist ustanovio ovaj sakrament, i to poglavito riječima (Iv 20, 22-23).²⁰

Očito je da i danas postoje kod nekih teologa nejasnoće s obzirom na sakrament pokore. Jednostrano naglašavanje i tumačenje pojedinih tekstova Evanđelja, ili pak izvođenje teološki nedopustivih zaključaka iz povijesnog razvoja obrednih oblika sakramenta pokore, nekima postaje podloga za njihove teološko-liturgijske konstrukcije, koje opravdano izazivlju žustre reakcije među teolozima, liturgičarima i danasve među pastoralcima. Potrebno je stoga pristupiti mirnom i pouzdanom izučavanju utemeljenosti ovog sakramenta u Novom zavjetu, te *sine ira et studio* pokušati rekonstruirati promjene obrednih oblika kako su se događale kroz višestoljetnu povijest Crkve. Nijedan povjesničar dogmi ne može ne uočiti određene promjene kako u obrednom vršenju pomirenja, tako isto u formalnoj strukturi onih čina koji tvore proces druge *metanoie*. Ali intelektualno poštenje i ljubav prema istini treba nadahnuti i vrednovanje onog bitnog elementa koji je ostao isti.

Događanje pomirbe u crkvi

Ishodište od kojega treba započeti svaki teološki govor o pomirbi čovjeka grešnika u Crkvi jest činjenica da je sam Isus Krist ovlastio svoju Crkvu da učinkovito reagira na grijeh, da se bori protiv grijeha, da se služi vazmenom milošću po kojoj je pobijeđen i oprošten grijeh svijeta — jednom zauvijek. Kad Crkva ne bi mogla učinkovito reagirati na grijeh krštenih, uistinu bi nedostajalo nešto bitno u njezinu životu i poslanju da bude činkoviti sakrament spasenja.

Isus je dao svojim apostolima vlast da opraštaju grijehe (Iv 20,22-23): »Poslije tih riječi dahne u njih i reče im: Primate Duha Svetoga! Kojima oprostite grijehe, oprošteni su im; kojima zadržite, zadržani su im.« Ta ovlast predana apostolima ima svoju natpovijesnu vrijednost, jer Isus kaže Petru: »Tebi ću dati ključeve Kraljevstva nebeskoga, pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima, a što god razriješiš na

●

¹⁹ K. Rahner, *Chiesa e sacramenti*, Brescia, 1965, str. 50: »La povertà della nostra usuale teologia dei sacramenti sta proprio nel fatto che essa, appunto perché ci sono sette sacramenti, li tratta tutti allo stesso modo, sia per quanto riguarda la dimostrazione della loro esistenza, sia per quanto concerne la trattazione della loro natura.«

²⁰ Usp.: J. Ramos-Regidor, nav. dj., str. 199—235.

zemlji, bit će razriješeno i na nebesima« (Mt 16, 18-19). To se još izričitije ističe u Isusovm riječima o bratskoj opomeni (Mt 18, 15-18). Potpuno je očito da se ta ovlast opraštanja ili zadržavanja, vezanja ili razrješivanja, bratske opomene i neograničenog bratskog praštanja ne odnosi na događaj preporodne milosti krštenja, nego na ponašanje i stav prema onima koji su već kršteni, koji su braća.

Epizegetsko-teološka izučavanja navedenih i drugih mjesta Novog zavjeta dovode do nekih sigurnih rezultata, koje bismo mogli u sažetku ovako izreći:

1. Novi zavjet svedoči da je Crkva primila od Isusa Krista zadatak i poslanje da oprašta sve grijeha kršćana koji se kaju i priznaju.

2. Navedena mjesta u Ivana i Mateja svjedoče da je pomirbena praksa utemeljena na izričitoj odredbi Isusa Krista, koji je htio ustanoviti sakramenat pomirenja i obraćenja, sakramenat praštanja za one koji pogriješe u Crkvi, i da je taj sakrament različit od temeljnog događaja metanoje u krsnom porodu.

3. obraćenje i pomirba brata grešnika u Crkvi prema tekstovima Evanđelja imala je, čini se, dvostruki oblik: a) *redoviti oblik*: po bratskoj opomeni, molitvi i ispovijedi pred braćom, tj. priznanju i kajanju (Mt 18, 15—16. 21—22); b) *svečani oblik* u slučajevima teških i javnih grijeha, što se događalo kroz dva stupnja: 1. opominjanje i isključenje brata da se spriječi razdor zajednice i da se privoli na obraćenje; 2. pomirenje i uključivanje brata u puno zajedništvo kulturnog i društvenog života crkvene zajednice. U tom činu sudjeluje cijela zajednica s posebnom ulogom vođe i predstojnika.²¹

Proukom novozavjetnih spisa, posebno pak Pavlovih poslanica, Petrovih, Jakovljevih, Ivanovih pisama, te Otkrivenja, nedvojbeno nalazimo da »braća«, tj. već kršteni članovi Crkve, uistinu stoje u mogućnosti i opasnosti da sagriješe, i još jasnije vidimo da su doista i grijeshili. Postoje čitavi katalozi grijeha, ne samo onih koji su još pogani, nego i onih koji su povjerovali. Nalazimo govor o lažnoj braći, nepostojanima u vjeri, neurednima i lijenčinama, zavidnima i posvađenima, neumjerenima u jelu i piću, neurednima u pogledu čistoće tijela, o lažnim apostolima... Postoje čak i pojedine mjesne zajednice koje u cjelini mogu biti zavedene grijehom. »Kršćanska zajednica morala je već u apostolsko vrijeme na svojim članovima iskusiti da je usprkos Gospodnjem pozivu ostala zajednica grešnih i slabih ljudi, kojima je uvijek potrebno Božje praštanje i uvijek iznova mora odgovoriti zovu pokore i obraćenja.«²²

Pavao piše Solunjanima: »Također vas molimo, braćo, opominjite neuredne, sokolite malodušne, pomažite slabe, budite strpljivi sa svima« (5, 14). U poslanici Korinćanima (I, 5,5) Pavao oštro nastupa protiv bludnika i rodoskrvritelja: »pošto ste se sastali u ime Gospodina našega Isusa vi i moj duh sa snagom našega Isusa da takvoga predate sotoni na

²¹ J. Ramos-Regidor, nav. dj., str. 126—127 i 140—141.

²² F. Nikolasch, nav. dj., str. 19; H. Vorgrimler, nav. mj., posebno prvi odsjek: *Die Sünde des Getauften*, str. 349—383.

propast tijela, kako bi se njegov duh spasio na dan Gospodina Isusa«. U zajednici mora postojati oprostjenje i mogućnost ponovnog uključenja u život bratstva »da nas ne bi prevario sotona« (2 Kor 2, 5—11). Tko griješi i vrši prijestupe mora preuzeti na sebe prijekor i osude zajednice — »da bi se posramio«, ali i takav postupak ne isključuje sasvim prijestupnika iz zajedništva, jer Pavao veli: »Ali ga ne smatrajte za neprijatelja, već ga opominjite kao brata« (2 Sol 3, 15).

Mogli bismo navesti još mnogo mjesta iz raznih poslanica u kojima se izriče mišljenje ili daje praktična uputa za postupak s braćom koja su sagriješila. U svim tim slučajevima očituje se uloga cijele kršćanske zajednice kod postupka s grešnicama, a na osobit način uloga starješina, predstojnika zajednice. To je potpuno razumljivo, jer grijeh i milost uvijek imaju svoju eklezijalnu dimenziju, isprepliću i tvore Crkvu koja je u isto vrijeme »sveta i grešna«. A premda su članovi Crkve snagom krsnog preporoda pribrojani svetima, premda tvore sveti narod i zajedništvo svetih, ipak stoji i Jakovljeva riječ: »Uistinu, svi često griješimo« (3, 2), pa je potrebno moliti da dobijemo oprostjenje, potrebno je ono što ponovno piše Jakov: »Prema tome, ispovijedajte grijehe jedan drugome i molite jedan za drugoga« (5, 16).

U svojim pismima »sedmorim crkvama« Ivan u Otkrivenju ponavlja: »Prema tome, sjeti se odakle si pao, obrati se i opet počni činiti prava djela...« (2, 5). »Prema tome, obrati se! Ako li ne, doći ću uskoro tebi, i borit ću se protiv njih mačem svojih usta« (2, 15). Taj toliko ponavljani poziv »Obrati se« očito se odnosi na one koji su snagom krštenja već temeljno obraćeni, koji su članovi Crkve.

Poziv na obraćenje sasvim nedvojbeno pretpostavlja i mogućnost vidljivog, prepoznatljivog i u neku ruku »službenog« čina po kojem se događa samo obraćenje. Kakva je bila obredna struktura tog čina, koje je varijante imala i kako se vršila, teško je reći. Ali ono što u ovom času i u okviru ovog teološkog razmišljanja treba naglasiti, odnosno izvesti iz podataka novozavjetne predaje u kojoj se zrcali praksa prvobitnih zajednica jest: 1. među kršćanima postoji grijeh; 2. katalozi grijeha vrlo su opsežni, obuhvaćaju najrazličitije ljudske situacije pojedinaca i zajednica; 3. poziv na obraćenje snažno je naglašen; 4. očito postoji mogućnost i imperativ praštanja; 5. čini se da su bitni elementi tog drugog obraćenja spoznaja i kajanje za grijeh i prijestup, zatim praštanje sa strane pojedinog brata ili bratske zajednice, pri čemu predstojnik ima svoju posebnu ulogu, koja nam nije izričito opisana; 6. pokore tjelesne, to jest vidljive naravi, predstavljaju zadovoljštinu za prijestup.²³

Želio bih navesti i neke upute kršćanima koje nalazimo u spisu *Didache* nastalom krajem prvog i početkom drugog stoljeća. Tu među ostalim čitamo i ovo riječi: »In ecclesia confiteberis peccata tua, neque accedes ad orationem tuam in conscientia mala« (*En ekklësia eksomologese ta paraptomata sou*).²⁴ U istom se spisu, kad je riječ o slavljenju Euharistije, kaže: »Si quis sanctus est, accedat; si quis non est, paenitentiam agat«

²³ Usp.: F. J. Heggen, nav. dj., str. 49; F. Nikolasch, nav. dj., str. 19—25; J. Ramos-Regidor, nav. dj., str. 118—141.

(metanoeito).²⁵ A malo poslije u istom spisu, kad je riječ o slavljenju nedjelje, ovako se nalaže: »Die dominica autem convenientes frangite panem et gratias agite, postquam delieta vestra confessi estis, ut sit mundum sacrificium vestrum« (*Proeksomologesamenoī ta paraptomata hymon*).²⁶ Kako je izgledala ta *exomologesis* teško je danas reći, ali ona se je vršila u prvobitnoj Crkvi, i pri tom su biskupi i predstojnici Crkava imali značajnu ulogu, jer Polikarp u svom pismu Filipljanima potiče presbitere da budu »ad commiserationem proni, misericordes erga cunctos, . . . non severi nimium in iudicio, scientes nos omnes debitores esse peccati«.²⁷

Za povijest teologije pokore, pomirenja važan podatak imamo u djelu »*Pastir*« koje je nastalo sredinom 2. stoljeća, a autor mu je Herma. Tu se postavlja teološki *status questionis* s obzirom na »drugu pokoru«, koji glasi: »Čuo sam, gospodine, od nekih učitelja da ne postoji druga pokora osim one kad smo sišli u vodu i primili otpuštenje naših prijašnjih grijeha.«²⁸ Odgovor na to pitanje glasi: za one koji su nakon krštenja sagriješili »ostaje jedna pokora« (*Mian metanoian echei*).²⁹ Više pastoralni i pedagoški negoli teološki razlozi uvjetovali su takvo stajalište koje će biti od velike važnosti za prva stoljeća.³⁰ Nakana Herme bila je da pobije krive učitelje koji su držali da i ne postoji mogućnost »druge pokore«, ali se istodobno u njegovom stajalištu odražava i onovremenska unutarcrkvena situacija. Naime, krštenje su primali odrasli ljudi, nakon ozbiljnog katekumenata, i njihovo krštenje označavalo je uistinu životno obraćenje, stvarnu promjenu — metanoju! Postojala je ozbiljnost života, tražila se moralna integralnost. Ali uza sve to, Crkva ima vlast da podijeli »drugu pokoru«.

Povijesno govoreći, prva velika kriza s obzirom na mogućnost pomirbe u Crkvi javlja se s Tertulijanom i rigorističkom sljedbom montanista. Oni niječu mogućnost praštanja teških, smrtnih grijeha nakon krštenja. Tertulijan i Novacije drže da bi mogućnost praštanja »neoprostivih grijeha« bila istovjetna s drugim krštenjem. Ali i taj polemički stav rigorista, u stvari, sadrži u sebi jasnu potvrdu crkvene prakse, da su se grijesi nakon krštenja opraštali, i da je to bilo u sakramentu koji nije krštenje.³¹ U svom još katoličkom razdoblju i sam Tertulijan piše o »secundum lavacrum«, koji je kao i pravo krštenje potekao »iz rane probodenog boka« (*De baptismo*, 16). Te misli ponavlja i u svom spisu *De paeniten-*

²⁴ *Didache* 4, 14; *Enchiridion Patristicum* 2.; T. Šagi-Bunić, *Povijest Kršćanske literature*, Zagreb, 1967, str. 47 s. i 62.

²⁵ *Didache* 10, 6: EP 7.

²⁶ *Didache* 14, 1: EP 8.

²⁷ Polikarp, *Epistula ad Philippenses* 6, 1: EP 73.

²⁸ T. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, str. 157; K. Rahner, *Frühe Bussgeschichte*, u *Schriften zur Theologie*, sv. XI, str. 71 slj.

²⁹ *Enchiridion Patristicum*, br. 87: »Post vocationem illam magnam et sanctam, si quis tentatus a diabolo peccaverit, unam paenitentiam habet; sin autem subinde peccat et paenitentiam agit, non prodest homini eiusmodi; difficile enim vivet«. Usp.: K. Rahner, *Frühe Bussgeschichte*, str. 97—172.

³⁰ Usp.: A. Marranzini, nav. mj., str. 31—34.

³¹ A. Marranzini, nav. mj., str. 34 slj.; K. Rahner, *Frühe Bussgeschichte*, str. 187—223.

tia, u kojem nalazimo mnogo izvrsnih misli o pokori, praštanju, o pokorničkim djelima koja tvore proces ovog posebnog čina — *exomologesis* — kao što su postovi, molitve, pokorničko odijelo, posipanje pepelom, plač i jecanje, pasti ničice pred prezbitere... (*De paenitentia*, 9). Ali će poslije u svom montanističkom razdoblju zaniijekati pravo i mogućnost da Crkva oprašta teške grijeha, nazivajući takovu praksu zloporabom (*De pudicitia*, 21).³²

Upravo u ovo vrijeme oštiri prepirki o mogućnosti crkvenog praštanja grijeha nastaje i podjela grijeha na *oprostive* i *neoprostive*, odnosno *irremissibilia* ili *capitalia*, *mortalia*, *maiora*, *graviora*, pa na *remissibilia* ili *modica*, *leviora*, *mediocria*.³³ Iz popisa tih »neoprostivih grijeha kod Tertulijana vidimo da nisu postojala samo *tri* teška, smrtna grijeha, nego da ih je bilo više«. ³⁴

Napomenimo odmah da se danas stvara velika zabuna kad se govori o javnoj pokori u prvim kršćanskim stoljećima. Iz nedovoljne prouke i netočnih formulacija katkada proizlazi kao da je jedino za tri grijeha bila predviđena »javna kanonska ispovijed«. Međutim, sudeći prema dostupnim spisima, mislim da bi se bolje moglo reći da su neki teški i javni grijesi bili »*pridržani*«, te da je pokornička praksa bila javna, ali to ne znači da je sami čin očitovanja, tj. ispovijedi bio javan. Stoga ispravno zaključuje *Marranzini* kad piše: »Ali i stara pokora odnosila se na javnost pokorničkih djela, a ne na ispovijedanje, koje je osim u nekim izuzetnim slučajevima, uvijek bilo tajno.«³⁵ U prilog tome iznosi se slučaj iz godine 459. kad je sv. Leon reagirao protiv odluke i namjere nekih biskupa koji su htjeli uvesti »javno ispovijedanje grijeha«, što on karakterizira kao »protivno apostolskim odredbama«. ³⁶ Javnost ispovijedanja grijeha ustvari se odnosi na javno preuzimanje pokore za grijeha, oblačenje pokorničkog odijela, javna pokornička molitva i svrstavanje među pokornike u zajednici. Ta javna pokora u prva vremena prethodila je činu POMIRBE — *reconciliatio*, kojom se dobivala *venia et pax*. Pokornički čin je bio dugoročni proces, a ne zgusnuti obred kao danas. Značajne podatke za liturgiju i teologiju pomirenja grešnika imamo u Ciprijana; u njegovim se djelima odražava praksa rimske i sjevernoafričke Crkve, kakva je bila u 3. stoljeću. I kod njega vidimo da je pomirenje dugoročni proces koji se događa kroz tri stupnja: *paenitentiam agere* ili *delicta expiare*, potom *exomologesim facere* (javno molitveno priznavanje grijeha i molitva pred biskupom, prezbiterima i vjernicima za oprostjenje) i konačno *reconciliatio* po polaganju ruku biskupa. ³⁷ Ono što nam se čini posebno važnim jest nedvojbena jasnoća kojom se ističe mogućnost i činjenica »drugog krštenja«, »druge pokore« za one članove Crkve koji su nakon krštenja počinili teške grijeha. U Ciprijana nalazimo

●

³² Usp.: K. Rahner, *Frühe Bussgeschichte*, str. 187—223; T. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, str. 394—397; A. Marranzini, nav. mj., str. 34 slj.

³³ A. Marranzini, str. 35—36.

³⁴ K. Rahner, nav. dj., str. 189 slj; A. Marranzini, nav. mj., str. 36.

³⁵ A. Marranzini, nav. mj., str. 40; Rahner, nav. dj., str. 190 slj.

³⁶ *Ibidem*, str. 40.

³⁷ K. Rahner, nav. dj., str. 224—324; H. Vorgrimler, nav. mj., str. 411;

³⁸ A. Marranzini, nav. dj., str. 39; K. Rahner, nav. dj., str. 249 slj.

važne podatke za rekonstrukciju pomirbene liturgije i teologije, posebno u njegovom spisu *De lapsis* i u njegovim *Pismima*.³⁸

Za prva stoljeća zapadne Crkve možda najznačajnije teološke podatke o pomirbi ostavio nam je sv. Augustin. U svojim spisima on obično govori o *tri vrste pokore*, odnosno *tri načina pomirbe*. On piše: »*Ergo tribus modis dimittuntur peccata in Ecclesia: in Baptismate, in oratione, in humilitate maiore paenitentiae.*»³⁹ Ono što nas ovdje posebno zanima jest Augustinova misao o *velikoj pokori* — *paenitentia maior*. Ona se odnosi na teške grijeha, a Augustin izričito govori da ne postoje samo tri smrtna grijeha nego da ih ima više: »*Nonnulli putant tria tanutum crimina esse mortifera, idololatriam, et homicidium, et fornicationem; ubi utique et adulterium, et omnis praeter uxorem concubitus intelligitur, quasi non sint mortifera crimina quaecumque alia sunt praeter haec tria, quae a regno Dei separant, aut inaniter et fallaciter dictum sit: Neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.*»⁴⁰ No, Božje milosrđe pruža mogućnost izmirenja za sve grijeha, i ta je ovlast dana Crkvi koja je primila vlast vezivanja i razrješivanja. Augustin snažno ističe i naglašava baš tu vlast Crkve da može odriješiti od teških grijeha, a jasno kaže da su kao heretici isključeni iz Crkve oni koji niježu da ona može odriješiti grijeha. Takvim stavom griješe protiv Duha Svetoga, tj. počinjaju neoprostivi grijeh.⁴¹

Za tradiciju istočne Crkve u prvim stoljećima s obzirom na pomirbu važno svjedočanstvo imamo u *Didascalia apostolorum* (prva polovina III. stoljeća) gdje se također govori o *javnoj pokori*, pomirenju s Crkvom.⁴² U istočnoj Crkvi nema rigorističkog stava kakav se pojavio u zapadnom dijelu u doba Tertulijana i Montanista. Za teologiju pokore na Istoku važnu ulogu ima Origen (254.) koji ističe da crkvena pokora stoji u vezi s otkupnom smrću Kristovom. Grijeh i pomirenje imaju svoju eklezijalnu dimenziju. Proces pokore i pomirenja ima sakramentalno značenje. Značajne su njegove riječi o sedam vrsta praštanja grijeha: po krštenju, po mučeništvu, po milostinji, po bratskom praštanju, po obraćenju brata grešnika, po izobilnoj ljubavi... »*Est adhuc et septima, licet dura et laboriosa, per paenitentiam remisio peccatorum, cum lavat peccator in lacrimis stratum suum, et fiunt ei lacrimae suae panes die ac nocte, et cum non erubescit sacerdoti Domini indicare peccatum suum et quaerere medicinam.*...« (EP, 493).⁴³

³⁸ *De Symbolo ad Catechumenos*, ML 40, 636; P. Anciaux, nav. dj., str. 47—53.

⁴⁰ *Speculum S. Scripturae*, ML 34, 994.

⁴¹ Sermo 352, ML 39, 1559: »*Fuerut qui dicerent, quibusdam peccatis non esse dandam paenitentiam; et exclusi sunt de Ecclesia, et haeretici facti sunt;*«; *Enchiridion ad Laurentium*; 83, ML 40, 272: »*Qui vero in Ecclesia remitti peccata non credens, contemnit tantam divini muneris largitatem, et in hac obstinatione mentis diem claudit extremum, reus est illo irremissibili peccato in Spiritum sanctum, in quo Christus peccata dimittit;*«; K. Adam, *Die kirchliche Sündenvergebung nach dem hl. Augustin*, Paderbon, 1917; B. Poschmann, *S. Aureli Augustini textus selecti de paenitentia*, Bonn, 1934; F. Moriones, *Enchiridion theologicum Sancti Augustini*, Madrid, 1961, str. 620—635.

⁴² Usp.: K. Rahner, nav. dj., str. 327—359.

⁴³ K. Rahner, nav. dj., str. 360—495; Navedeni citat iz djela *In Leviticum*, MG 12, 417.

Dakako, sve su to samo fragmenti ranokršćanske liturgijske i teološke baštine.⁴⁴ Oni nam pružaju temeljne podatke za prouku povijesnog razvoja sakramenta pokore. Te bitne elemente mogli bismo ovako sažeti:

1. Crkva je primila vlast od Gospodina da može opraštati grijeha učinjene nakon krsnog preporoda.
2. Crkva je uistinu u svakom vremenu prakticirala praštanje grijeha, vršila reconciliatio, i to po svojim zakonitim starješinama mjesnih Crkava, biskupima i prezbiterima.
3. Karakteristično je za prva stoljeća slijedeće: prilično uočljivi rigorizam s obzirom na teške grijeha, vršenje javne pokore kao satisfactio, svijest o eklezijalnoj dimenziji grijeha i time pomirenja.
4. Česta osobna ispovijed u našem današnjem smislu čini se da je jedva bila u praksi.
5. Bitni elementi procesa pomirenja u Crkvi bili su: pokornička praksa, exomologesis, reconciliatio.
6. Očito je prisutna svijest o egzistencijalnoj pokori, za razliku od našeg vremena kad je možda i previše olako shvaćena i prakticirana obredna pokora.
7. Glavnina podataka koje posjedujemo odnosi se na tzv. »kanonsku pokoru« koja u sebi sadrži elemente onoga što bismo mi danas nazvali crkvenopravnim rječnikom »ekskomunikacija«, a ona se odnosila na smrtna grijeha, koji su u ondašnjoj praksi bili nešto kao danas »pridržani grijesi«.

Ovaj presjek pomirbene teologije i liturgije kroz nekoliko prvih stoljeća želio bih završiti kritičkom napomenom da istraživanja i rekonstrukcija onovremenskog stanja u stvari još nije dovršena, a nije dopustivo i pošteno htjeti po vlastitom nahođenju interpretirati ta vremena. Ako se uistinu traži bitni moment u tim prvim stoljećima, onda je to zacijelo ozbiljnost pokore, a ne podloga i opravdanje suvremenom laksizmu.⁴⁵

Vrlo značajan i važan preokret u praksi sakramentalne pokore zbiva se negdje početkom 7. stoljeća pa naovamo. Tada počinje misijski pohod irsko-keltskih redovnika u zemlje sjeverne Europe napučene pridošlim poganskim narodima. Ti redovnici unose i novi način pokorničke prakse,

⁴⁴ Uz ovdje navedena djela Rahnera, Anciauxa, Ramos-Regidora i drugih, za povijesnu prouku liturgijskog i teološkog razvoja sakramenta pokore postoje brojna literatura navedena u citiranim studijama, npr. djela Poschmanna, Jungmanna, Vogela, Galtiera, Grotza i drugih, koje ovdje nije ni potrebno, a ni moguće navoditi.

⁴⁵ Kao potvrdu ovim riječima želio bih navesti mišljenje dvaju teologa. F. J. Heggen, nav. dj., str. 54—55, piše: »Ci siamo resi colpevoli di uno storicismo primitivo e abbiamo frainteso la storicità fondamentale della verità nella chiesa; abbiamo cercato risposte concrete alle domande concrete d'oggi in una tradizione che non è stata messa a confronto con problemi di tal genere e la cui sensibilità religiosa si staccava dalla nostra in modo assai evidente«. K. Rahner u svojoj studiji *Beichtprobleme, Schriften zur Theologie*, sv. III, str. 227—245, govoreći o mijenama kroz povijest i duhovito napominjući da

izrastao iz njihove asketske zavičajnosti i dobrim dijelom misionarski praktičan. Oni pozivaju na obraćenje i pokoru koja se i u svom kanonskom, sakramentalnom obliku može primiti više puta u životu. Pokornička djela ostaju uglavnom ista kao i u prijašnjim stoljećima: postovi, molitve, milostinja, hodočašća... Eksomologesis se vrši pred svećenikom-redovnikom, a ne više pred biskupom. Oblik i težinu pokore za pojedine grijeha svećenici određuju prema već ustaljenim priručnim obrednim knjigama u kojima se nalazi određena »trifa« za pojedini grijeh. To su *Libri paenitentiales*, ili *Ordines confessionis*, neka vrsta ispovjedničkog vademecuma. Zadana pokora može se zamijeniti ili otkupiti novcem, zlatom ili tako da netko drugi izvrši tu pokoru (služinčad, redovnici...). To je posebno vrijedilo za naložena hodočašća na grobove apostola u Rim ili Compostellu. Tako na pr. u *Paenitentiale Columbanii* nalazimo da je za grijeh ubojstva ili za sodomski grijeh bila određena pokora od 10 godina posta. Ako je monah bludno sagriješio jedanput — tri godine takve pokore... Ako kleveće svog subrata dobiva pokoru od tri dana posta, a ako kleveće poglavara — tjedan dana posta.⁴⁶ Dakako, znalo je biti i više različitih grijeha, tada se je pokora zbrajala. Čita se u životu sv. Petra Damjanskog da je nekom biskupu zbog simonije i drugih grijeha zbrojio oko 100 godina pokore. Očito je da se takva pokora nije mogla vršiti, pa su nastajale komutacije — zamjene, posebno plaćanjem svetih misa. Jedna misa vrijedila je sedam dana posta; trideset misa godinu dana pokore! Odatle je nastalo veliko plaćanje misa, a to je opet dovelo do toga da su svećenici čitali i po više misa dnevno. Nalazimo čak da se čitalo i po 25 misa u jedan dan. Dakako, to je opet uvjetovalo bogaćenje klera, a i redovnici su se sve više redili. Taj je mentalitet ostao prisutan u mnogim »zadužbinama« i danas je prisutan. S teološko-liturgijskog gledišta važno je naglasiti da je u tom razdoblju prebačen naglasak na čin ispovijedanja grijeha. Pokora postaje satisfactio za grijeha nakon ispovijedi. Ali ostaje dosta nejasno kakva je bila *formula reconciliations*.⁴⁷

Negdje u 11. stoljeću ustaljuje se novi oblik sakramentalne prakse u kojoj se odmah nakon ispovijedanja grijeha i nakon naložene i prihvaćene

sv. Josip nije napravio prvu ispovijedaonicu, da se sv. Augustin nije nikada ispovijedio, da je kroz stoljeća bila održavana praksa samo jedne ispovijedi, ovako zaključuje: »Es wäre töricht, aus diesem Wandel eo ipso schliessen zu wollen, es könne oder solle eine frühere Erscheinung und Gestalt in Lehre und Praxis repristinirt werden. Gerade für den geschichtlich Denkenden ist der Satz falsch, dass bloss deswegen, weil etwas einmal war, es auch wieder sein könne. Aber wenn das Bussinstitut der Kirche lebt, dann wird es sich auch n Zukunft wandeln, ohne sein Wesen zu verlieren. Diese künftigen Wandlungen können leiser geschehen und im äusserlich Institutionellen unmerklicher sein als die bisherigen. Würden sei nicht geschehen, wäre die Institution Christi petrefakt und tot« (str. 229—230).

⁴⁶ Usp. J. Ramos-Regidor, nav. dj. str. 175—185; C. Vogel, *Il peccatore e la penitenza nel medioevo*, Torino 1970; B. Poschmann, *Die abendländische Kirchenbusse im frühen Mittelalter*, Breslau, 1930; A. Marranzini, nav. dj., str. 50—53; F. Nikolasch, nav. dj., str. 34—35.

⁴⁷ Usp. Ramos-Regidor, nav. dj., str. 179—182. Spomenimo ovdje samo činjenicu da je tijekom povijesti bilo prebacivanja naglasaka s obzirom na konstitutivne dijelove pomirbenog događaja, ali o tome ovdje ne može biti šire razrade. O sakramentalnoj strukturi događaja pomirbe i bitnim dijelovima koji taj događaj tvore govorit ćemo drugom zgomom.

pokore podjeljuje odrješenje, a stvarna pokora se vrši poslije toga. Velik prinos sređivanju pokorničke prakse u zapadnoj Crkvi donio je IV. Lateranski sabor 1215. godine, kad određuje godišnju ispovijed za one koji su počinili teški grijeh. Negdašnja javna pokora prelazi u izuzete slučajeve ekskomunikacije i u neku ruku sve više nestaje one »ozbiljne pokorničke prakse« prvih stoljeća. Kad potom bude uveden običaj »potpunih oprosta«, stvarna će pokora sve više prerasti u izricanje molitava koje su providene djelomičnim oprostima. Godine 1300. bila je proglašena prva jubilarna godina.⁴⁸

Skolastička teologija 13. stoljeća sustavno pristupa obradi sakramenata pokore, dakako u okviru hilemorfizma koji je posebice primijenjen na raščlambu strukture sakramenata. Tada nastaju pitanja što je materia, a što forma ovog sakramenta. Prema Tomi Akvinskom to su pokornički čini i svećenikovo odrješenje, dok je prema Duns Skotu samo odrješenje jedini bitni sastavni dio sakramentalnog znaka, a pokornički čini su *conditio sine qua non*.⁴⁹

Daljnji razvoj ovog sakramenta obilježen je učenjem Martina Luthera koji je smatrao da sakramenat pokore nije u stvari potpuni sakramenat, nego da je to više *reditus ad baptismum*. Calvin opet potpuno niječe sakramentalnu vrijednost ispovijedi. Čovjekovo skrušenje i kajanje samo su hipokrizija i egoizam, to su ljudski čini koji ne mogu zavrijediti oprostjenje. Samo vjera, samo Bog! Samo od Boga dolazi odrješenje, a učinkovitost svećenikova odrješenje dolazi od *vjere u odrješenje*. Nema obveze ispovijedi, a ona se može obaviti i pred laikom. Nema učinka *ex opere operato*.⁵⁰ Inače moramo istaknuti da je u protestantizmu bila gotovo uvijek prakticirana privatna ispovijed, barem u nekim crkvama, a poslije zajednička. Tu praksu pokušava obnoviti Taizè, a poticaj je dao i poznati teolog Dietrich Bonhöffer, koji je smatrao da ispovijed odgovara psihologiji čovjeka, potrebi duhovnog vodstva, te da svaki kršćanin može biti ispovjednik.⁵¹ Mislim da ne griješim, ako napomenem da je među pojedinim suvremenim katoličkim teolozima i pastoralcima snažno prisutan taj protestantski duh i praksa!

Najpotpuniji službeni prikaz crkvene nauke o sakramentu pokore donio je Tridentski sabor u svojim dogmatskim kanonima i dekretima u kojima se kodificira, brani i proglašava nauka Crkve i određuje liturgijsko-pastoralna praksa. Tu je riječ o potrebi i ustanovi ovog sakramenta, o

⁴⁸ Usp.: P. Anciaux, nav. dj., str. 70—73; Ramos-Regidor, nav. dj. str. 185—188. O problemu oprosta s obzirom na sakramenat pomirenja: M. Schmaus, *Dogmatica cattolica*, sv. IV/1, Torino, 1966, str. 625—633; H. Vorgrimler, nav. mj., str. 449—452; K. Rahner, *Kleiner theologischer Traktat über den Ablass*, u *Schriften zur Theologie*, sv. VIII, str. 472—487.

⁴⁹ Usp.: H. Vorgrimler, nav. mj., str. 414—419; J. Ramos-Regidor, nav. mj., str. 189—198; A. Marranzini, nav. dj., str. 53—56; N. M. Rošćić, *Sakramenti u životu Crkve prema sv. Bonaventuri*, u Zborniku radova kongresa u čast sv. Bonaventuri *Objava i teologija*, Zagreb, 1977, str. 229—240.

⁵⁰ J. Ramos-Regidor, nav. dj., str. 201—209; M. Schmaus, nav. dj., str. 499—501.

⁵¹ Usp.: Hans Asmussen, *Das Sakrament*, Stuttgart, 1948; E. Jüngel — K. Rahner- *Was ist ein Sakrament?*, Freiburg, 1971; M. Thurian *L'Eucaristia*, Roma, 1967; Heinz Zahrnt, *Die Sache mit Gott*, München, 1966.

njegovoj zasebnosti i odnosu prema sakramentu krštenja, o njegovoj strukturi, i o poglavitim djelovima ovog sakramentalnog čina: o kajanju, ispovijedanju grijeha, službeniku i odrješanju, o zadovoljštini i pridržanim slučajevima.⁵² Ti dekreti i kanoni usmjerili su i ozakonili četristoljetnu nauku i praksu Crkve, od 1551. godine do novog Reda pokore. Dakako, bilo je i ima onih koji se kritički osvrću na odredbe i stavove Tridentskog sabora, predbacujući toj saborskoj nauci da je pogodovala individualističkom shvaćanju ispovijedi, da je zagovarala prevelik formalizam i juridicizam i da je lišila ispovijed onog osobnog napora oko obraćenja, kao i to da nije vodila dovoljno računa o psihološkim raspoloženjima čovjeka.⁵³

Poslije Tridentskog sabora mogli bismo navesti još samo pojavu janzenizma, u 17. i 18. stoljeću, kad se vodila borba oko novog vala moralnog rigorizma koji je Crkva odbacila. I krajem prošlog stoljeća javlja se modernizam koji ističe da je sakrament pokore izrazito crkvena tvorevina.

Time smo došli do naših dana, do suvremenih prouka i kriza na koje želi odgovoriti Crkva u duhu smjernica II. vatikanskog sabora, posebice po novom Redu pokore, o kojemu na ovom mjestu više ne može biti riječi, jer je to posebna tema.⁵⁴

Zaključak

Završavajući ovaj sumarni pregled povijesnog razvoja sakramenta pokore kroz 20 stoljeća Crkve, postaje nam sasvim jasno da gotovo nijedan drugi sakramenata kao ovaj nije imao tako »burnu i bogatu« povijest. Prilike mjesta i vremena uvjetovale su na svoj način promjenu pokorničke prakse. Tijekom stoljeća mijenjali su se naglasci s obzirom na važnost pojedinih dijelova koji tvore cjeloviti pokornički čin. No, ono što je u svako doba ostalo nesporno jest da se Crkva i svaki kršćanin treba boriti protiv grijeha, da Crkva posjeduje vlast za učinkovito nadvladavanje grijeha, da postoji zasebni sakramentalni čin u kojem se događa to učinkovito odrješivanje od grešnosti i da to vrši službenik Crkve koji kršćaninu palom u grijeh snagom Muke, Smrti i Uskrsnuća Kristova, kad se vjernički kaje, može podijeliti *absolutionem et remissionem peccatorum*.

⁵² DS, 1667—1693 i 1701—1715; T. Šagi-Bunić, *Sakrament pokore — Dokumenti crkvenog učiteljstva, Svjedočenja*, br. 104/1976.

⁵³ Usp. A. Marranzini, nav. mj., str. 57—61; Vorgrimler, nav. mj., str. 419—430; J. Ramos-Regidor, nav. dj., str. 209—235.

⁵⁴ Dobar sažetak o poglavitim pitanjima i problemima sakramentologije općenito i pojedinačnih sakramenata u 20. stoljeću dao je Colman E. O'Neill, *Die Sakramententheologie* u zbornom djelu *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*, Freiburg, 1970, sv. III, str. 244—294, a posebno o sakramentu pokore, str. 284—289; K. Rahner, *Beichtprobleme*, nav. mj., str. 227—245. Uz brojnu literaturu u vezi s provedbom *Novog reda pokore* i priručnike za održavanje *pokorničkog bogoslužja*, upućujem posebno na vrijedan članak o pastoralnoj teologiji sakramenta pokore: K. Rahner, *Pastoraltheologie des Bussakraments* u *Handbuch der Pastoraltheologie*, sv. IV, str. 128—144, te na djelo B. Häring, *Paix sur vous. Nouvelles perspectives sur le sacrement de pénitence*, Paris, 1971.

Obraćenje i pomirenje ostaje i dalje zadatak svakog kršćanina i cijele Crkve. U tom činu i zahvatu uvijek je na djelu nevidljiva milosrdna i spasenjska ljubav Boga Oca, koji nam po zaslugama Isusa Krista, u Duhu Svetom posredstvom Crkve nudi i daje svoju otkupnu milost da bismo svladavši grijeh mogli ostvariti i živjeti svoje sinovstvo.

Ostaje zadatak pastoralne teologije i prakse da u svijesti i savjesti vjernika produbljuje istinu o velikom Božjem milosrđu i ljubavi, da potiče kršćane na odgovornu i zauzetu borbu protiv grijeha, koji je jednom zauvijek pobijeđen i oprošten na Križu, a što se zorno i znakovito obnavlja u zasebnom sakramentalnom događaju pokore. To događanje valja dobro osvjetliti, posebno revnujući oko toga da vjernici shvate i prihvate taj sveti čin kao trajni proces *Metanoie*, kao svoju dužnost da se opiru svakom zlu i snagom primljene milosti pridonose pokristovljenju vlastitog života i cijeloga svijeta. To je ujedno trajni zadatak cijele Crkve koja je sveta i grešna, koja se mora boriti protiv grijeha i zla, kako bi na njezinu licu uvijek sve više i bolje odsijevala pobjedonosna snaga Krista Spasitelja.

IZBOR IZ SUVREMENE KRŠĆANSKE LITERATURE

ŽIVAN BEZIĆ

KRŠĆANSKO SAVRŠENSTVO ASKETIKA

Cijena 70 din.

***

VLADIMIR MERČEP

PROBLEM DUŠE

Cijena 40 din.

**Narudžbe: Uprava Crkve u svijetu, Zrinjsko-Frankopanska
14, Split**